

ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА ГІРСЬКОГО РИБАЛЬСТВА НА ГУЦУЛЬЩИНІ В БАСЕЙНІ ЧЕРЕМОША В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Ярослав ЗЕЛЕНЧУК

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Відділення «Філія Гуцульщина» Національного науково-дослідного
інституту українознавства та всесвітньої історії

Олег ПРОЦІВ

аспірант кафедри управління проектами ЛРІДУ НАДУ при
Президентіві України, головний спеціаліст Івано-Франківського
обласного управління лісового та мисливського господарства

Анотація. В статті, на основі аналізу значного числа українських і польських літературних джерел, виконано українознавчо-історичну реконструкцію традиційної культури гірського рибальства на Гуцульщині у басейні річки Черемош, яка була поширена у цьому краї в кінці ХІХ – на початку ХХ століть. Показано, що проблема збереження культури гірського рибальства гуцулів є актуальним завданням збереження традиційної господарської культури Гуцульщини. На основі теоретично реконструйованої традиційної культури рибальства гуцулів, були сформульовані конкретні науково-практичні рекомендації стосовно необхідності впровадження екологічних методів гірського рибного господарства на Гуцульщині в сучасних умовах становлення ринкової економіки України.

Ключові слова. Гуцульський регіон Українських Карпат, басейн гірської річки Черемош, цінність традиційної культури гірського рибальства гуцулів, екологічні методи гірського рибальства на Гуцульщині.

Етносоціальна система Гуцульщини включає у себе всі традиційні види гірського господарства гуцулів. Історично першими в цьому гірському регіоні України були поширені привласнюючі види традиційного гірського господарства: мисливство, рибальство і збиральництво. На основі існуючої культури привласнюючих видів господарства гуцулів поступово відбувалось формування культури відтворюючих видів традиційного гірського господарства: полонинського, лісового, будівельного і деревообробного господарств. Культури привласнюючих і відтворюючих видів традиційного гірського господарства гуцулів тісно пов'язані між собою і в єдиному комплексі становлять цілісну етносоціальну систему Гуцульщини, що яскраво відображена у самотній духовній культурі та декоративно-прикладному мистецтві цієї етнографічної групи українського народу. Тому українознавче дослідження етносоціальної системи Гуцульщини та традиційної матеріальної і духовної культури гуцулів залишається актуальним науковим завданням українознавства і його потрібно проводити в комплексно. Важливою складовою частиною етносоціальної системи Гуцульщини є традиційне гірське рибальство гуцулів, котре залишається недостатньо дослідженим і в наш час. В даній роботі ми провели аналіз українських і польських літературних джерел із історії рибальства на Гуцульщині та на їх основі здійснили українознавчо-історичну реконструкцію традиційного гірського рибальства гуцулів.

Однією із найголовніших річок Гуцульщини, крім Прута та Тиси є без сумніву Черемош з його притоками Білим Черемошем та Чорним Черемошем. Довжина з'єднаного Черемошу який утворюється після злиття Білого і Чорного Черемоша в селі Устеріки та впадає в річку Прут поблизу села Неполоківці становить 80 кілометрів, довжини Білого та Чорного Черемоша становлять 51 та 87 кілометрів відповідно.

В прохолодних струменях кришталево чистої води басейну Черемоша проживають багато видів риб серед них: Форель струмкова, Форель райдужна, Лосось дунайський, Минь річковий, Марена середземноморська,

Підуст, Головень, Щука, В'юн звичайний, Бистрянкa, Карась сріблястий, Карась звичайний, Пічкур звичайний, Гольян звичайний, Щипівка гірська, Бабець барвистоногий та багато інших.

Цілком зрозуміло, що живучи серед такого різноманіття видів риби, гуцули вміло використовували ці природні багатства. Жили в основному з мисливства, рибальства, збиральництва та тваринництва. Рибальство в свою чергу давало змогу гуцулам збагатити їхній одноманітний харчовий раціон який в основному складався з м'ясо-молочної продукції.

Як зазначено в путівнику по Гуцульщині за 1933 рік, гуцули «до сільського господарства не мають ані відповідних умов, ані любові. Широко розповсюджено в гуцулів є повір'я, що займатися землеробством – то гріх» [1,30]. Дослідники Гуцульщини відзначали, що тут активно розвивається риболовля, і цьому сприяє велика кількість річок та потоків, які є на території Гуцульщини [2,186].

Вперше у Галичині, до складу якої входила і частина Гуцульщини, Законом від 31 жовтня 1887 року «Про рибальство» врегульовувалась оплата за оренду рибачьких ревірів, спосіб їх надання, терміни вилову кожного виду риби, правила реалізації риби, тощо [3,147].

У 1905 році у Галичині річки були поділені на 472 рибальські ревіри, з яких 366 здавались в оренду, а 106 ревірів не були здані в оренду через брак на них попиту. За рік у бюджет надходило 36603 крон орендної плати. Крім того, відповідно до статті 22 цього ж закону орендарі рибальських ревірів повинні сплачувати кошти у розмірі 15% від суми орендної плати у фонд розвитку рибальства, які склали у 1905 році 5659 крон. Вартість оренди рибальських ревірів складала від 1 до 1200 крон. Річка Черемош відповідно до Едикту намісника Галичини від 28 жовтня 1898р. була поділена на 16 ревірів, 15 з яких були здані в оренду [4,4]. Дохід від здачі в оренду рибальських ревірів на Черемоші становив всього лише 310 крон, тоді як дохід від здачі в оренду рибальських ревірів на Пруті становив 2089 крон. Як відзначала тодішня статистика вилову риби, в першому ревірі на річці

Черемош на протязі 1903-1904 року виловлено 1600 пстругів [5,160], а вже у наступному 1905 році лише за два місяці (липень-серпень) у рибацькому ревірі між Криворівнею та Чивчином виловлено декілька тисяч пстругів [6,73-74].

Тогочасні дослідники рибальства на Черемоші відзначали, що причиною порівнянню низької вартості оренди Черемоських рибацьких ревірів є місце знаходження великої частини річки на кордоні, що утруднює рибальство [7,210]. Не змінилась орендна плата від здачі цих рибацьких ревірів і у 1912 році, коли також було отримано 310 крон, але вже за здачу всіх 16 ревірів. Слід відмітити, що у цей рік за оренду рибацьких ревірів Пруту отримано 2101 крону, Лімниці – 1727 крон, Дністра – 12334 крони, а всього Галичина отримала в бюджет за здачу рибацьких ревірів в оренду у 1912 році 57503 крони. Якщо порівнювати середню вартість оренди одного рибацького ревіру у Галичині, то в середньому найбільша орендна плата за один рибацький ревір становила 302 крони на ріці Вісла, 262 крони – на річці Буг, 198 крон – на річці Свіча. Середня вартість здачі в оренду рибацького ревіру на Черемоші становила 20,60 крон, що було чи не найгіршим показником. Останнє місце займала середня вартість орендованого рибацького ревіру на річці Збруч, яка становила 11,12 крони. Найвища ціна орендованого ревіру складала на Черемоші 60 крон, а найменша – 10 крон [8,206], однак слід відмітити, що вартість оренди рибацьких ревірів у Галичині була дуже різною і коливалась від 1 до 1180 крон, що свідчить про зародження промислового рибальства на річках [9,55]. Як відзначав Зигмунт Фішер – керівник Краківського рибацького товариства, в структурі витрат лише 20% становлять витрати на оренду рибацького ревіру [10,129].

Журнал «Окулярник», який видавався Краківським рибацьким товариством, подавав список орендаторів рибацьких ревірів. Отож, перший та другий ревіри орендувала фундація графа Станіслава Скарбка з 31 січня 1903 року по 20 крон, третій – Акційне товариство по вирубці дерева

у Верхньому Ясеніві з 31 січня 1901 року за 50 крон, четвертий, п'ятий, шостий – фундація графа Станіслава Скарбка з 31 січня 1903 року: відповідно за 10, 10, і 60 крон. Сьомий ревір орендувало акційне товариство по вирубці лісу в Верхньому Ясеніві з 31 січня 1901 року за 25 крон; восьмий – Микола Схрейбер з Гриняви з 31 січня 1901 року за 10 крон; дев'ятий – Альфред Мілтсович з 31 січня 1901 року за 30 крон; десятий – Альфред Мілтсович з 15 травня 1903 року за 15 крон. Галицьке намісництво рескриптом від 17 лютого 1903 року надало право орендувати 11 рибальський ревір інспектору з рибальства. Дванадцятий та тринадцятий рибальські ревіри орендувались Германом Єкелем з 17 лютого 1903 року по 15 крон; чотирнадцятий ревір орендував Роман Криштофович з 1 січня 1903 року за 10 крон, п'ятнадцятий ревір – доктор Миколай Криштофович від 1 січня 1903 року за 10 крон і шістнадцятий – Євген Криштофович з 1 січня 1903 року за 10 крон [11,342].

Слід відмітити, що органами державної влади Галичини вживались законодавчі важелі для піднесення чисельності риби у річках. Зокрема, відповідно до розпорядження Галицького намісництва № 58, яке було видане на виконання «Рибальського закону» від 19 листопада 1882 року встановлювалось, що з 1 березня до 31 травня на території Галичини не дозволяється виловлювати харіуса, з 1 квітня до 30 червня – судака, головня, марену, з 16 травня до 15 липня – ляща, з 1 вересня до 15 січня – лосося, з 15 жовтня до 15 березня – форель. Більше того, у період з 15 жовтня до 15 грудня взагалі заборонявся вилов риби в верхніх ріках басейну Дністра, Бистриці – від початку до злиття річок в селі Ямниця, на річці Прут з її притоками від початку до гміни Воскресінці (Коломийський повіт), а також на Черемоші по всій довжині і на Галицьких притоках Білого Черемошу [12,155].

Крім законодавчих заходів, спрямованих на врегулювання вилову риби, вживались також і конкретні практичні заходи по зарибленню гірських річок

Гуцульщини. Зокрема, велику роботу у цьому напрямку зробило Крайове рибальське товариство, яке було засноване 24 серпня 1879 року, і поширювало свою роботу на всю Галичину. Слід відмітити, що засновником товариства був уродженець Гуцульщини Максиміліан Новицький [13,42-45]. За старанням товариства вперше у 1879 році ним було проведено на річці Черемош акліматизацію лосося балтійського, а у 1882 році у Жаб'єму пан Грегорович випустив у річку Чорний Черемош 1000 штук малька лосося [14,106]. У 1905 році управління державними лісами у Жаб'єму постановило організувати форельне господарство. Планувалось випускати до Черемошу не лише форель, але дунайського лосося, який тут досягав до 6 кілограм [6,73-74].

Слід відмітити, що і за часів II Речі Посполитої Черемош мав, як господарське, так і соціальне значення. Відповідно до статті 30 «Рибальського закону» від 28 грудня 1933 року на повітову державну владу покладался обов'язок розподілу коштів отримані від здачі в оренду рибальських ревірів, при якому отримані кошти повинні бути поділені між власниками земель, які входили до рибальського ревіру [15,2471-2495]. Крім того, на повітову владу відповідно до статті 31 покладался обов'язок організації аукціонів, на яких виявлявся переможець права орендувати рибальський ревір. У «Станіславському віснику» №15 (1933р.) староста Косівського повіту помістив оголошення від 26 вересня 1933 року «У справі оголошення аукціону щодо оренди мисливського ревіру № 11 річки Черемош».

Даний ревір становив ліву частину притоки річки Черемош від границі злиття Білого та Чорного Черемошу до границі між гмінами Ростоки і Рожен Великий. До даного ревіру входили всі притоки. Термін оренди становив 10 років і починався 1 лютого 1934 року, а повинен був закінчитись 31 березня 1944 року. Початкова вартість торгів становила 60 злотих в золоті.

Переможцем аукціону вважався не лише той, хто більше сплатить орендної

плати, але й також хто зобов'язувався виділити найбільше коштів на зариблення ревіру та найбільшу кількість випущеного малька. Лише орендарю дозволялось виловлювати рибу сіткою, а іншим особам – лише вудкою. Щоб взяти участь в аукціоні необхідно було сплатити авансом 30 злотих [16,269-271].

Аналізуючи проблеми рибальства на Черемоші, бачимо, що й на протязі століть вони залишаються одними й тими самими: браконьєрство та забруднення води, від якої гине багато риби. Як слушно відзначав ще у 1913 році Тадеуш Кісілевський, «Рибальський закон взагалі в Галичині не працює, а має лише значення для зелених столів законодавців» [17,157-161], хоча й ці слова не втратили актуальні і на даний час. З технологічним поступом, яку дала залізниця, для Гуцульщини були і свої негативні моменти. Так, для масового знищення риби застосовувався динаміт, який використовували для будівництва колії. Даний вид браконьєрства широко застосовується і на Черемоші. Окрім динаміту браконьєри застосовували отруту, яку було легко купити у євреїв [10,85].

Цікавим з цього огляду є свідчення сучасників, які друкували свої враження у спеціалізованому рибацькому виданні «Окулярник», який видавався у Кракові. Ось як описував свої враження під час відпочинку один із дописувачів, який гостював у селі Буркут у 1909 році: «На ріці Черемош та Прут є багато браконьєрів. Під час нересту багато гуцулів із лучиною ходять по ріці і б'ють форель. Декілька днів тому їхав вночі вздовж Чорного Черемоша, де на протязі 37 кілометрів зустрів таких сім груп гуцулів, які нелегально ловили рибу. Вони навіть не боялись, що хтось їх може спіймати» [18,16], бо гуцули мають звичку створювати на зиму запаси копчених форелей [19,28-30].

Були й свої специфічні проблеми у Черемоша щодо забруднення. Якщо Дністру великої шкоди завдавали у забрудненні води нафтопродуктами

[20,214], то основною проблемою для Черемошу був сплав деревини. Через те, що різко піднімалась вода, гинула велика маса риба [6,73-74]. Також тогочасними дослідниками зверталась увага на те, що шкоду рибі також завдає вибирання каміння із Черемошу [21,39].

На сьогоднішній день економічний, соціальний та рекреаційний потенціал Черемоша на, жаль, правильно не використовується. Натомість нам пропонувано такі згубні для екології Карпат «міні-гес», які стають нездоланим бар'єром на шляху міграції риб до її нерестилищ, а також сприяють швидкому замуленню штучно створених водосховищ, що суттєво погіршує стан і без того невеликих популяцій таких цінних видів риб, як Форель струмкова, Лосось дунайський, Минь річковий та багатьох інших.

Література.

1. Krótki przewodnik po Huculszczyźnie od Hnitesy po Rogoze. – Warszawa: Główna księgarnia wojskowa, 1933. – s.30.
2. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Тисячолітній літопис Гуцульщини. – т. 3. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – с. 186
3. Gieruszyński F. K. Najnowiejszy wiadomości z dziedziny łowiectwa i zarys rybołówstwa: podręcznik naukowy dla kandydantów leśnictwa / Feliks Gieruszyński. – Lwów, 1911. – S 147.
4. // Okólnik. – 1898. – № 36. – S.4
5. // Okólnik. – 1906. – № 84. – S.160
6. // Okólnik. – 1905. – № 75. – S.73-74
7. Próba oświetlenia wartości rybackich wód bieżących w Galicyi na podstawie danych statystycznych // Okólnik. – 1912. – № 126. – S.208-210
8. Próba oświetlenia wartości rybackich wód bieżących w Galicyi na podstawie danych statystycznych // Okólnik. – 1912. – № 126. – S.206
9. Rybactwo w Sejmie krajowym // Okólnik. – 1904. – № 69. – S.55
10. Starkl J., Fiszer Z. Powszechna wystawa krajowa 1894 r. i siły produkcyjne kraju: Łowiectwo i rybactwo / Juliusz Starkl, Zygmunt Fiszer. – Lwów: Wydział krajowy, 1896. – S. 129

- 11.// Okólnik. – 1904. – № 72. – S.342
- 12.Ustawa z dnia 19.listopada 1882 o niektórych środkach ku podniesieniu rybactwa na wodach śródkrajowych//Łowiec. – 1883. – № 10. – s.155
- 13.Проців О.Р. Зеленчук Я.І. Видатний природознавець уродженець Гуцульщини Максиміліан Сила-Новицький/Олег Проців/, Ярослав Зеленчук/ Гуцули і Гуцульщина : літ.-мист. і громад.-сусп. часоп. – 2012. – № 2(6). – С. 42 – 45.
- 14.Nowicki M. Zarybienie wód Galicyi w roku 1882//Łowiec. – 1883. – № 7. – s.106.
- 15.Korzonek J. i Rosenblüth I. Kodeks zobowiązań: komentarz. T.2. – wyd. drugie. – Kraków: Księgarnia powszechna, 1937. – s.2471-2495.
- 16.Stanisławowski dziennik wojewódzki. – 1933. – № 15. – S. 269-271
- 17.// Okólnik. – 1913 серпень . – № 8. – S.157-161
- 18.// Okólnik. – 1910. – № 109. – S.16
- 19.Pawlik S. Handel zwierzyną, rybami i rakami w Galicyi //Łowiec – 1899. – №3. – s.28-30.
- 20.Wielkie zytricie ryb w Dniestrze // Okólnik. – 1903. – № 66. – S.214
- 21.Stosunki rybacki nad Prutem i Czeremoszem przez Zygmunta Fischera // Okólnik. – 1893. – № 9. – S.39

Я.І. Зеленчук, Проців О. Р. Традиційна культура гірського рибальства на Гуцульщині в басейні Черемошу в кінці XIX – на початку XX століття / Я.І. Зеленчук, О. Р. Проців // Українознавство : наук. громад.-політ., культ.-мист., реліг.-філософ. пед. журн. – 2013. – №1(46). – С. 226 – 230.